

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П'ЯТА СЕКЦІЯ

**СПРАВА «ЛЕОНІД ЛАЗАРЕНКО ПРОТИ УКРАЇНИ»
CASE OF LEONID LAZARENKO v. UKRAINE**

(Заява 22313/04)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

28 жовтня 2010 року

ОСТАТОЧНЕ

28 січня 2011 року

Це рішення набуло статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції. Воно може підлягати редакційним виправленням.

У справі «Леонід Лазаренко проти України»

Європейський суд з прав людини (П'ята секція) (далі — Суд),
засідаючи палатою, до складу якої увійшли:

Пеер **Лоренцен** (Peer Lorenzen), **Голова**,

Ренате **Єгер** (Renate Jaeger),

Карел **Юнгвірт** (Karel Jungwiert),

Марк **Віллігер** (Mark Villiger),

Мір'яна **Лазарова-Трайковська** (Mirjana Lazarova Trajkovska),

Здравка **Калайджиєва** (Zdravka Kalaydjieva),

Ганна **Юдківська** (Ganna Yudkivska), **судді**,

а також Клаудія **Вестердік** (Claudia Westerdiek), **Секретар секції**,

після наради за зачиненими дверима 5 жовтня 2010 року

постановляє таке рішення:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу порушено за заявою (№ 22313/04), поданою до Суду проти України на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) громадянином України Леонідом Леонідовичем Лазаренком (далі — заявник) 5 червня 2004 року.

2. Заявника, якому було надано юридичну допомогу, представляла А. Муканова, юрист, що практикує в м. Харкові. Уряд України (далі — Уряд) представляв його Уповноважений Ю.Зайцев.

3. Заявник стверджував, зокрема, що всупереч статті 6 Конвенції його було засуджено на підставі зізнання, яке, як він стверджував, було отримано від нього з допомогою примусу та за відсутності захисника.

4. 12 травня 2009 року Суд вирішив повідомити Уряд про заяву. Також Суд вирішив розглядати питання щодо суті та прийнятності заяви одночасно (п. 1 статті 29).

ФАКТИ**I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ**

5. Заявник, 1968 року народження, наразі відбуває покарання у виді довічного позбавлення волі в Єнакіївській виправній колонії № 52.

А. Обставини, які передували справі та були встановлені національними судами

6. У вироку від 14 листопада 2002 року апеляційний суд Донецької області (далі — апеляційний суд) зазначив такі обставини цієї справи. 22 грудня 2001 року заявник і його знайомий Г. зупинили таксі та попросили водія Л. відвезти їх до місця призначення за містом. Згідно з твердженнями заявника, вони планували розбійний напад і викрадення автомобіля. Заявник мав при собі заздалегідь приготований ніж, який він заховав у рукаві, а Г. мав мотузку. Як тільки машина під'їхала до лісу, заявник і Г. наказали водію зупинитися. Г. здушив мотузкою горло водія, в той час як заявник погрожував йому ножем. Заявник сів на місце водія та поїхав далі в ліс, де вони витягли з машини вже непритомного на той час Л. Пізніше у грудні 2001 року в лісі було знайдено тіло Л. з численними колотими ранами.

7. Після того, як заявник і Г. безуспішно намагалися продати машину Л., 4 січня 2002 року її було виявлено та вилучено працівниками міліції.

В. Затримання заявника та стверджуване погане з ним поводження

8. Заявник зазначив, що його було затримано 4 січня 2002 року. Відповідно до протоколу затримання його було затримано 5 січня 2002 року за підозрою у вчиненні вбивства Л. Слідчий кваліфікував дії заявника як злочин, передбачений ч. 1 ст. 115 Кримінального кодексу України (умисне вбивство). У протоколі затримання було зазначено, що заявник не мав скарг або клопотань. У матеріалах справи також міститься відмова заявника від захисника, датована 5 січня 2002 року.

9. 8 січня 2002 року заявника оглянув лікар, який встановив, що його правий зап'ясток ушкоджено. Заявник пояснив, що він отримав це ушкодження внаслідок падіння під час затримання.

10. Відповідно до довідки міської лікарні 11 січня 2002 року заявника було доставлено до цієї лікарні працівниками міліції для обстеження вищезазначеної травми. Рентгенограма показала, що у заявника був перелом кістки правого зап'ястка; йому було накладено гіпс.

11. У період з 5 до 16 січня 2002 року заявника тримали під вартою в Петровському районному відділі міліції м. Донецька (далі — відділ міліції), після чого його було переведено до Донецького слідчого ізолятора № 5 (далі — Донецький СІЗО). Протягом цього періоду за відсутності захисника та, як стверджувалось, після побоїв і погроз заявник підписав зізнання, яке в подальшому підтвердилось в ході відтворення обстановки та обставин події. Він зізнався, що, діючи разом із Г., і згідно з досягнутою з ним попередньою домовленістю, він пограбував і вбив Л. Заявник зазначив, зокрема, що

він один раз вдарив Л. ножем. Пізніше, як видається, після переведення до іншої установи тримання під вартою, заявник відмовився від свого зізнання у вчиненні вбивства, зазначивши, що він дав його в результаті чинення на нього тиску. Надалі в ході провадження він визнавав тільки вчинення розбою та викрадення автомобіля.

12. 16 січня 2002 року заявник написав слідчому записку, в якій зазначив, що він ушкодив зап'ясток 3 січня 2002 року внаслідок випадкового падіння зі східців. Він також зазначив, що не мав скарг на дії працівників міліції.

13. У невизначену дату після зізнання заявника та проведення відтворення обстановки та обставин події заявнику було призначено захисника.

14. 20 травня 2002 року прокуратура Петровського району м. Донецька відхилила скаргу заявника щодо поганого поводження з боку працівників міліції як необґрунтовану. Заявник не оскаржував цієї постанови. На певній стадії досудового слідства обвинувачення щодо заявника було перекваліфіковано на умисне вбивство з корисливих мотивів, розбій і незаконне заволодіння транспортним засобом, вчинені за попередньою змовою групою осіб.

С. Судовий розгляд

15. 14 листопада 2002 року апеляційний суд, діючи як суд першої інстанції, визнав заявника та Г. винними у вчиненні за попередньою змовою групою осіб умисного вбивства з корисливих мотивів, розбою та незаконного заволодіння транспортним засобом, і засудив кожного з них на 15 років позбавлення волі з конфіскацією всього особистого майна. Щодо вини заявника суд поклав в основу вироку визнавальні показання, які той дав на початковій стадії досудового слідства, свідчення Г., які він дав під час досудового слідства (незважаючи на те, що під час розгляду справи в суді він відмовився від них як неправдивих) та відповідно до яких заявник вдарив Л. один раз ножем, а також свідчення кількох осіб, яким обвинувачені намагались продати автомобіль Л. Апеляційний суд розглянув доводи заявника про погане поводження та встановив, що вони були не більше ніж тактикою захисту. Працівника міліції, відповідального за затримання заявника, було допитано в судовому засіданні. Він заперечував застосування до заявника будь-яких заходів примусу. Апеляційний суд зазначив, що ушкодження заявника не могло вважатися доказом поганого з ним поводження під час тримання під вартою, оскільки щодо його походження він надавав різні суперечливі пояснення.

16. Прокурор оскаржив зазначений вирок у частині, яка стосувалась заявника, вважаючи, що він був надто м'яким з огляду на тяжкість вчинених злочинів і особу заявника.

17. 3 квітня 2003 року Верховний Суд України задовольнив касаційне подання прокурора. Він скасував вирок від 14 листопада 2002 року в частині, яка стосувалась заявника, та повернув справу на новий розгляд до того самого суду.

18. 2 вересня 2003 року апеляційний суд постановив новий вирок, висновки якого щодо вини заявника були такими ж, що й висновки, викладені у попередньому вирокі. Однак апеляційний суд змінив призначене заявнику покарання на довічне позбавлення волі, пославшись на тяжкість вчинених злочинів і особу заявника, який вчинив ці злочини через 2 місяці після умовно-дostroкового звільнення з установи виконання покарань. Апеляційний суд врахував той факт, що заявник вчинив розбій повторно, як обставину, що обтяжує покарання.

19. У невизначену дату захисник, діючи від імені заявника, подав касаційну скаргу. Він стверджував, зокрема, що суд першої інстанції не дослідив належним чином твердження заявника про погане поводження. 13 жовтня 2003 року заявник також подав касаційну скаргу, стверджуючи, що суд першої інстанції неправильно послався на зізнання, отримане внаслідок нібито застосування примусу, та нібито суперечливі показання Г. щодо нього. Він зазначив, що як тільки він отримав доступ до захисника після переведення з відділу міліції до СІЗО, він перестав давати будь-які показання чи підписувати будь-які документи. 19 січня 2004 року заявник доповнив свою касаційну скаргу, скаржачись, що в порушення статті 45 Кримінально-процесуального кодексу протягом початкової стадії досудового слідства він не мав захисника, та вимагаючи від суду не приймати його зізнання як доказ у справі. Копії касаційної скарги заявника та доповнення до неї були надані Суду Урядом разом з його зауваженнями щодо прийнятності та суті заяви.

20. 8 квітня 2004 року Верховний Суд України вніс до вироку незначні зміни, зокрема, виключив посилання на вчинення розбою повторно як обтяжуючу обставину, оскільки це вже було враховано при кваліфікації злочинів, у вчиненні яких заявника було визнано винним. Верховний Суд зазначив, що висновок суду про доведеність винуватості заявника «ґрунтується на доказах, одержаних з дотриманням вимог кримінально-процесуального законодавства, досліджених у судовому засіданні та належно оцінених судом». Крім того, Верховний Суд не встановив «будь-яких істотних порушень норм КПК України під час розслідування справи або неправильного застосування судом кримінального закону». Насамкінець, Верховний Суд зазначив, що апеляційний суд правильно відхилив як безпідставні

твердження заявника про те, що він дав визнавальні показання внаслідок застосування до нього тиску.

D. Зараження заявника ВІЛ та пов'язані з цим факти

21. Після засудження заявника було переведено до Єнакіївської виправної колонії № 52 для відбування покарання.

22. Після того, як заявник поскаржився на ядуху та біль у горлі, 11 лютого 2008 року його було доправлено до Донецької обласної лікарні при колонії № 124 для проведення обстеження та лікування. Заявникові було діагностовано хронічний фарингіт, залізодефіцитну анемію та гіпертонію. Крім того, результат аналізів на ВІЛ виявився позитивним і заявника було взято на облік відповідно до класифікації ВООЗ як носія ВІЛ в клінічній стадії I із безсимптомним перебігом хвороби.

23. У березні 2008 року після того, як аналізи крові підтвердили наявність ВІЛ, лікар-спеціаліст з ВІЛ/СНІДу зустрівся із заявником і пояснив йому, зокрема, що його хвороба була на такій ранній стадії, що не потребувала лікування, та що на більш пізніх стадіях буде розглянуто питання щодо застосування антиретровірусної терапії.

24. Пізніше в березні 2008 року заявника було знову переведено до колонії № 52, де він продовжував відбувати покарання.

II. ВІДПОВІДНІ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАКТИКА

A. Кримінальний кодекс України 2001 року

25. Згідно з ч. 1 статті 115 умисне вбивство карається позбавленням волі на строк від 7 до 15 років. Згідно з ч. 2 статті 115 умисне вбивство з корисливих мотивів і/або вчинене за попередньою змовою групою осіб карається позбавленням волі на строк від 10 до 15 років або довічним позбавленням волі.

26. Згідно зі статтею 187 розбій, вчинений за попередньою змовою групою осіб або особою, яка раніше вчинила розбій, карається позбавленням волі на строк від 7 до 10 років з конфіскацією майна (ч. 2); покарання збільшується до 15 років позбавлення волі в разі вчинення розбою, спрямованого на заволодіння майном у великих розмірах, або організованою групою, або поєднаного із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень (ч. 4).

27. Згідно з ч. 3 статті 289 незаконне заволодіння транспортним засобом, вчинене організованою групою або поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою

застосування такого насильства, або якщо вартість транспортного засобу перевищує 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, карається позбавленням волі на строк від 10 до 15 років з конфіскацією майна.

28. Відповідно до ч. 1 статті 64 довічне позбавлення волі передбачається за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених Кримінальним кодексом, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк. Частина 2 цієї статті встановлює певні категорії осіб, до яких довічне позбавлення волі не застосовується (вагітні жінки, неповнолітні та люди похилого віку).

29. Згідно зі статтею 70 остаточне покарання за кілька злочинів встановлюється шляхом поглинення менш суворого(их) покарання більш суворим.

В. Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 року

30. Стаття 45 передбачає, що участь захисника при провадженні дізнання, досудового слідства і в розгляді кримінальної справи в суді першої інстанції є обов'язковою, зокрема, коли можливим покаранням за вчинений злочин є довічне ув'язнення. Далі стаття вказує, що в такому випадку участь захисника є обов'язковою з моменту затримання особи чи пред'явлення їй обвинувачення.

31. Згідно зі статтею 46 підозрюваний, обвинувачений і підсудний мають право в будь-який момент провадження у справі відмовитися від запрошеного чи призначеного захисника. Відмова допускається лише з ініціативи підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного і не позбавляє його права запросити того ж чи іншого захисника під час подальших стадій процесу (ч. 1). Однак відмова від захисника у випадках, передбачених статтею 45, повинна обґрунтовуватися мотивами, які особа, що провадить дізнання, слідчий, суд визнають такими, що заслуговують на увагу (ч. 3). У випадку прийняття такої відмови підозрюваному, обвинуваченому чи підсудному надається три дні для того, щоб запросити іншого захисника (ч. 4). У разі, якщо він/вона не зробить цього в межах встановленого строку та якщо участь захисника у його/її справі є обов'язковою відповідно до статті 45 Кодексу, захисника призначає особа, яка провадить дізнання, слідчий чи суддя залежно від стадії провадження (ч. 5).

32. Згідно зі статтею 103 дізнання включає оперативно-розшукові та слідчі заходи, що вживаються з метою виявлення ознак злочину та осіб, що його вчинили.

33. Відповідно до ч. 1 статті 370 істотними порушеннями вимог кримінально-процесуального закону є такі порушення, які перешкодили чи могли перешкодити суду повно та всебічно

розглянути справу і постановити законний, обґрунтований і справедливий вирок. Відповідно до частини 2 цієї статті порушення права обвинуваченого на захист входить до переліку істотних порушень вимог кримінально-процесуального закону, які вимагають скасування вироку в будь-якому випадку (тобто не зважаючи на те, чи було дотримано вимоги частини 1 цієї статті).

34. Стаття 390 передбачає, що до початку розгляду справи в касаційному суді особа, що подала скаргу, має право доповнити, змінити або відкликати її.

35. Положення, які стосуються обов'язку порушення кримінальної справи та проведення досудового слідства, містяться в рішенні від 27 листопада 2008 р. у справі «Спінов проти України» ((*Spinov v. Ukraine*), заява № 34331/03, пункти 32, 33), а ті, що стосуються оскарження до суду рішень органів дізнання, слідчого чи прокурора про відмову в порушенні кримінальної справи — в рішенні від 25 жовтня 2007 у справі «Яковенко проти України» ((*Yakovenko v. Ukraine*), заява № 15825/06, пункти 46, 47).

С. Інші документи

36. Порядок медико-санітарного забезпечення осіб, які утримуються в слідчих ізоляторах та установах виконання покарань, затверджений наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань № 3/6 від 18 січня 2000 року, передбачає, що надання медичної допомоги ВІЛ-інфікованим здійснюється на загальних засадах (п. 4.3.4). Цей Порядок також містить рекомендації щодо організації передтестового та післятестового консультування на ВІЛ, згідно з якими таке консультування має бути доступним, інформативним і підтримуючим (додаток 28 до п. 4.3.4). Пункт 6.1.9 цього Порядку передбачає, що профілактичний медичний огляд затриманих здійснюється один раз на рік із залученням терапевта, психіатра та стоматолога, а за необхідності і лікаря іншої спеціальності, можливо лікаря не з установи виконання покарань.

37. Відповідні положення спільного наказу Міністерства охорони здоров'я та Державного Департаменту з питань виконання покарань від 15 листопада 2005 року № 186/607 «Про організацію антиретровірусної терапії хворих на ВІЛ-інфекцію/СНІД осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах» викладені у згаданому вище рішенні «Яковенко проти України» (пункти 49—52).

III. ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ

38. Відповідні міжнародні документи щодо доступу до захисника під час тримання під вартою викладені в рішенні від 27 листопада 2008 р. у справі «Сальдуз проти Туреччини» (*Salduz v. Turkey*) [ВП], заява № 36391/02, пункти 37-38, 41 і 44, , та від 11 грудня 2008 р. у справі «Пановітс проти Кипру» (*Panovits v. Cyprus*), заява № 4268/04, п. 45).

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ ПУНКТИВ 1 І 3 СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ

39. Заявник скаржився, посилаючись на статтю 6 Конвенції, що його було визнано винним у вчиненні вбивства на підставі визнавальних показань, які було отримано в результаті чинення тиску та за відсутності захисника. Ця скарга має бути розглянута за пунктом 1 і підпунктом «с» пункту 3 статті 6 Конвенції, відповідні положення яких передбачають таке:

«1. Кожен має право на справедливий... розгляд його справи... судом, ... який встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення ...

3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

...

(с) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або — за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника — одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;

...»

A. Прийнятність

40. Згідно з твердженнями Уряду, заявник не вичерпав національних засобів юридичного захисту. Уряд зазначив, зокрема, що заявник окремо не оскаржив дії слідчого в зв'язку зі стверджуваним порушенням його права на захист і не порушив це питання в рамках провадження в його власній справі. Щодо порушення права заявника не свідчити проти себе Уряд стверджував, що він міг вимагати проведення кримінального розслідування цього питання шляхом оскарження до суду постанови прокурора Петровського району від 20 травня 2002 року, якою у такому розслідуванні було відмовлено.

41. Заявник не погодився. Він стверджував, що він належним чином порушував питання щодо різноманітних істотних порушень кримінально-процесуального законодавства, допущених під час

досудового слідства в його справі, включаючи стверджувані порушення його права на захист і права не свідчити проти себе.

42. З наявних матеріалів вбачається, що заявник чітко висловив свої скарги щодо стверджуваного порушення його права на захист у доповненні до його касаційної скарги до Верховного Суду України (див. п. 19 вище). Виходячи з дати, яка вказана в доповненні, Суд зазначає, що воно було подано вчасно (для посилання на юридичну норму див. п. 34 вище). Суд вважає важливим той факт, що він отримав копію цього документу від Уряду, який не вказав на будь-які процесуальні недоліки щодо нього (див. п. 19 вище). Таким чином, Суд доходить висновку, по-перше, що заявник дійсно подав його до Верховного Суду, та, по-друге, що необхідних формальностей було дотримано.

43. Щодо скарги заявника про стверджуване порушення його права не свідчити проти себе Суд зазначає, що як заявник, так і його захисник зазначили про це порушення у своїх касаційних скаргах. Цей факт не оспорювався Урядом.

44. Суд уже встановлював, що касаційне оскарження до Верховного Суду України вважається ефективним засобом юридичного захисту щодо скарг, які стосуються різних аспектів справедливості кримінального провадження, гарантованих пунктами 1 і 3 статті 6 Конвенції (див. наприклад, ухвалу від 18 травня 2004 р. у справі «Архипов проти України» (*Arkhipov v. Ukraine*), заява № 25660/02, та рішення від 9 листопада 2009 р. у справі «Олег Колесник проти України» (*Oleg Kolesnik v. Ukraine*), заява № 17551/02, п. 28). Відповідно, Суд зазначає, що поскаржившись до Верховного Суду України як щодо права на захист, так і щодо права не свідчити проти себе, заявник вичерпав один із національних засобів юридичного захисту, на які посилався Уряд (див. на противагу, рішення від 28 березня 2006 р. у справі «Мельник проти України» (*Melnik v. Ukraine*), заява № 72286/01, пункти 82—83). Тому Суд не вважає за необхідне аналізувати, чи відповідали інші пропозиції Уряду критеріям ефективного засобу юридичного захисту, оскільки в будь-якому випадку у разі наявності кількох засобів юридичного захисту заявник не повинен вдаватись більше ніж до одного (див. рішення від 28 квітня 2009 р. у справі «Каракó проти Угорщини» (*Karakó v. Hungary*), заява № 39311/05, п. 14, з подальшими посиланнями).

45. У світлі викладених міркувань Суд відхиляє заперечення Уряду щодо невичерпання національних засобів юридичного захисту. Суд також зазначає, що скарга заявника за пунктом 1 і підпунктом «с» пункту 3 статті 6 Конвенції не є ані явно необґрунтованою в значенні пункту 3 статті 35 Конвенції, ані неприйнятною з будь-яких інших підстав. Таким чином вона має бути визнана прийнятною.

В. Суть

1. Доводи сторін

46. Заявник стверджував, що хоча тяжкість пред'явлених йому обвинувачень вимагала обов'язкову участь захисника з моменту його затримання, слідчий для отримання зізнання обійшов цю законодавчу вимогу, спеціально кваліфікувавши його дії за статтею про менш тяжкий злочин. Заявник також зазначав, що суди були надмірно формальними та потурали використанню такої практики. Він підтримав свою заяву про чинення на нього тиску працівниками міліції, яку, на його думку, не було належними чином досліджено судом під час розгляду справи; заявник стверджував, що суд першої інстанції обмежився допитом відповідного працівника міліції, який заперечував будь-яке чинення тиску. Національний суд також поклався на постанову прокурора про відмову в порушенні кримінальної справи щодо цього питання і не дослідив ретельність перевірки та точність її результатів. Щодо значення, яке надавалося визнавальним показанням, які він давав на початковій стадії тримання його під вартою, заявник наполягав, що зізнання стало основою для його засудження, оскільки, за відсутності будь-яких безпосередніх свідків або речових доказів, єдиним додатковим доказом були непослідовні показання іншого обвинуваченого.

47. У своїх зауваженнях щодо суті справи Уряд обмежився наданням коментарів щодо скарги заявника про порушення його права не свідчити проти себе. Уряд стверджував, що заявник не подав небезпідставної скарги з цього питання, надавши суперечливі пояснення щодо обставин, за яких він отримав ушкодження зап'ястка. Уряд також зазначив, що зізнання заявника не було вирішальним для його засудження, яке ґрунтувалося також на показаннях іншого обвинуваченого та низки свідків, а також висновках судово-медичної експертизи. Насамкінець, Уряд підкреслив, що справа стосовно заявника розглядалася в змагальному процесі, що надало йому можливість наводити будь-які доводи, які він вважав належними, так само як і оспорювати будь-які докази.

2. Оцінка Суду

(а) Загальні принципи

48. Суд повторює, що вимоги пункту 3 статті 6 слід розглядати як конкретні аспекти права на справедливий судовий розгляд, гарантованого пунктом 1 цієї статті 6, а отже їх слід розглядати разом (див. рішення у справі «Ван Гейзахем проти Бельгії» (*Van Geyselghem*

v. Belgium) [ВП], заява № 26103/95, п. 27, ECHR 1999-I). Загалом, Суд покликаний розглянути, чи було провадження в цілому справедливим (див. рішення від 16 червня 2005 р. у справі «Балліу проти Албанії» (*Balliu v. Albania*), заява № 74727/01, п. 25).

49. Суд підкреслює, що, хоча право кожної особи, обвинуваченої у вчиненні кримінального правопорушення, на ефективну юридичну допомогу захисника, який у разі необхідності призначається офіційно, не є абсолютним, воно становить одну з основоположних рис справедливого судового розгляду (див. рішення у справі «Кромбах проти Франції» (*Krombach v. France*), заява № 29731/96, п. 89, ECHR 2001-II). Як правило, доступ до захисника повинен бути наданий підозрюваному з першого допиту міліцією, якщо в світлі обставин конкретної справи немає переконливих аргументів для обмеження цього права (див. вищезгадане рішення у справі «Салдуз проти Туреччини», п. 55). Право на захист буде в принципі невідмовно обмежено, якщо при засудженні особи судом використовуватимуться визнавальні показання, отримані під час допиту без присутності захисника (там само).

50. Суд завжди вважав доступ до захисника на ранніх стадіях провадження процесуальною гарантією права не свідчити проти себе та основоположною гарантією від поганого поводження, зазначаючи про особливу вразливість обвинуваченого на ранніх стадіях провадження, коли він стикається зі стресом самої ситуації і все складнішими нормами кримінального і кримінально-процесуального законодавства. Будь-які винятки щодо реалізації цього права повинні бути чітко обумовлені, а їх застосування суворо обмежене в часі. Ці принципи є особливо важливими, коли йдеться про серйозні обвинувачення. Саме коли мова йде про найсуворіші види покарань, демократичні суспільства мають максимально можливою мірою забезпечувати дотримання права на справедливий судовий розгляд (див. вищезгадане рішення у справі «Салдуз проти Туреччини», п. 54).

51. Вищезазначені принципи права на захист і права не свідчити проти себе відповідають загальноновизнаним міжнародним стандартам прав людини (див. п. 38 вище), які є основними складовими концепції справедливого судового розгляду та раціональна суть яких пов'язана, зокрема, із захистом обвинуваченого від свавільного тиску з боку органів влади. Вони також сприяють попередженню помилок при здійсненні правосуддя та досягненню цілей статті 6, зокрема дотриманню принципу рівності між стороною органів слідства чи прокуратури та стороною обвинуваченого (див. вищезгадане рішення у справі «Салдуз проти Туреччини», п. 53, рішення у справі «Биков проти Росії» (*Bykov v. Russia*) [ВП], заява № 4378/02, п. 92, ECHR 2009-..., з подальшими посиланнями, і рішення від 24 вересня 2009 р. у справі «Піщальников проти Росії» (*Pishchalnikov v. Russia*), заява

№ 7025/04, п. 68). Право не свідчити проти себе передбачає, зокрема, що сторона обвинувачення в кримінальній справі має довести обвинувачення, не вдаючись до доказів, отриманих за допомогою методів примусу або тиску всупереч волі обвинуваченого (див. рішення у справі «Ялох проти Німеччини» (*Jalloh v. Germany*) [ВП], заява № 54810/00, п. 100, ECHR 2006-IX, з подальшими посиланнями).

52. Насамкінець, Суд повторює, що відмова від гарантованих Конвенцією прав у тій мірі, в якій вона дозволяється, не повинна суперечити жодному важливому суспільному інтересу, має бути встановлена у спосіб, що не допускає неоднозначності, та має супроводжуватися мінімальними гарантіями, співмірними з важливістю такої відмови (див. рішення в справі «Сейдовіч проти Італії» (*Sejdovic v. Italy*) [ВП], заява № 56581/00, п. 86, ECHR 2006-II).

(b) Застосування зазначених принципів у цій справі

53. Суд зазначає, що на час затримання заявника українське законодавство передбачало обов'язкову участь захисника уже на стадії дізнання, а саме з моменту затримання, якщо, зокрема, довічне позбавлення волі було можливим покаранням за злочин(и), у вчиненні яких підозрювалась особа (див. п. 30 вище). Враховуючи той факт, що зрештою заявникові було призначено покарання у виді довічного позбавлення волі, Суд розглядатиме, чи була ця підстава застосовною у справі заявника, і якщо так, то з якого моменту.

54. Суд вказує, що заявника було затримано та допитано як підозрюваного у вчиненні умисного вбивства без обтяжуючих обставин, яке каралося позбавленням волі на визначений строк (див. п. 8 вище). З огляду на обставини цієї справи, зокрема, на виявлення трупа потерпілого та його викраденого автомобіля до затримання заявника (див. пункти 6—7 вище) Суд вважає, що на момент затримання слідчий мав усі підстави підозрювати заявника у вчиненні умисного вбивства з корисливих мотивів, покарання за яке передбачалося у виді або позбавлення волі на визначений строк, або довічного позбавлення волі, що, відповідно, вимагало обов'язкової участі захисника. Відповідно, Суд не виключає, що, як стверджував заявник, первісно висунуті щодо нього обвинувачення були спеціально пом'якшені на тій стадії провадження для того, щоб обійти вказану юридичну гарантію. Суд також враховує специфіку вказаної підстави для обов'язкової участі захисника, на яку заявник навряд чи посилався би, оскільки призначення більш суворого виду покарання було б явно несумісним з його інтересами. Ця обставина демонструє вразливість становища заявника та його справжню потребу в юридичній допомозі, у якій фактично було відмовлено з огляду на спосіб, у який слідчий використав свої дискреційні повноваження

стосовно кваліфікації розслідуваного злочину (див. для порівняння рішення від 12 червня 2008 р. у справі «Яременко проти України» (*Yaremenko v. Ukraine*), заява № 32092/02, п. 88).

55. Щодо питання, коли заявник повинен був отримати можливість скористатися послугами захисника відповідно до національного законодавства, Суд зазначає, що згідно з Кримінально-процесуальним кодексом України «дізнання» є поняттям з широким значенням, яке включає «вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину і осіб, що його вчинили» (див. п. 32 вище). Крім того, відповідно до статті 45 Кримінально-процесуального кодексу така участь захисника мала б бути забезпечена заявнику негайно після його затримання та в будь-якому випадку — до його першого допиту працівниками міліції.

56. Суд також зазначає, що наявні у нього матеріали справи містять відмову заявника від участі захисника, датовану 5 січня 2002 року (див. п. 8 вище). Суд підкреслює, що, враховуючи кваліфікацію слідчим інкримінованого заявникові злочину на тій первісній стадії слідства, заявник відмовився від захисника, не усвідомлюючи всієї тяжкості можливого покарання. Таким чином, ця відмова не може вважатися такою, що супроводжувалась мінімальними гарантіями, співмірними з її важливістю. Крім того, видається, що вона не сумісна з вимогами українського законодавства, яке для випадку заявника передбачало можливість відмови від певного захисника, який мав бути замінений іншим, а не відмови від захисника взагалі (див. п. 31 вище).

57. Виходячи з обставин справи, Суд зазначає, що заявник визнав себе винним у вчиненні вбивства Л. під час допиту та відтворення обстановки і обставин події, які були проведені через кілька днів після його затримання за відсутності захисника. Хоча він пізніше відмовився від свого зізнання, суди посилались на нього як на підставу для своїх висновків щодо його винуватості. Слід підкреслити, що не важливо, якою мірою первісне зізнання вплинуло на вирок. Те, що воно невідомо обмежило право на захист, презюмується, як тільки встановлено, що воно мало якийсь вплив на вирок. Хоча зізнання не було єдиною підставою для засудження, воно беззаперечно вплинуло на вирок і було доказом, на який посилались суди. Суд не покликаний робити припущення щодо можливої реакції заявника та порад його захисника, якби заявник мав доступ до нього на первісній стадії провадження. Він вважає, що у світлі обставин справи як гарантії, передбачені національним законодавством, так і гарантії справедливості, закріплені статтею 6 Конвенції, вимагали, щоб заявник мав можливість скористатись допомогою захисника, починаючи з найпершого допиту в міліції, але цього не було зроблено. Крім того, національні суди проігнорували обмеження права заявника

на захист під час первісної стадії попри те, що заявник зазначав про це у касаційній скарзі до Верховного Суду України (див. п. 19 вище), та те, що відповідно до національного законодавства воно становило істотне порушення кримінально-процесуального закону, яке передбачало скасування вироку (див. п. 33 вище). Цей недолік не міг бути виправлений ані юридичною допомогою, наданою заявнику пізніше, ані змагальним характером подальшого провадження (див. вищезгадане рішення у справі «Салдуз проти Туреччини», п. 58, та рішення від 31 березня 2009 р. у справі «Плонка проти Польщі» (*Plonka v. Poland*), заява № 20310/02, пункти 39—41).

58. Щодо стверджуваного примушування заявника свідчити проти себе Суд зазначає, що національні суди відхилили це твердження як необґрунтоване. Суд не може та не покликаний замінювати цей висновок своїм. У той же час, Суд зазначає, що позбавлення заявника юридичної допомоги та використання наданих ним під час того періоду визнавальних показань для засудження є достатніми ознаками порушення гарантій справедливого судового розгляду (див. рішення у справі «Магі проти Сполученого Королівства» (*Magee v. the United Kingdom*), заява № 28135/95, п. 45, ECHR 2000-VI).

59. Відповідно, в цій справі було порушення пункту 1 статті 6 у поєднанні з підпунктом «с» пункту 3 статті 6 Конвенції.

II. ІНШІ СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ

60. Заявник скаржився за статтею 3 Конвенції на те, що його було піддано катуванню під час тримання під вартою у відділі міліції. Він також скаржився, посилаючись на статтю 4 Протоколу № 7 до Конвенції, що зміна призначеного йому покарання з 15 років на довічне позбавлення волі засновувалась на обтяжуючих обставинах (розбій, вчинений повторно), які було виключено з вироку. Насамкінець, заявник скаржився, не посилаючись на жодні положення Конвенції, на відсутність інформації та лікування в зв'язку з його ВІЛ-інфекцією.

61. Беручи до уваги наявні матеріали, Суд вважає, що ці твердження не вказують на наявність ознак порушення прав і свобод, гарантованих Конвенцією чи протоколами до неї. Відповідно, ця частина заяви має бути відхилена як явно необґрунтована відповідно до пунктів 3 і 4 статті 35 Конвенції.

III. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

62. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або Протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію».

А. Шкода

63. Заявник вимагав нового розгляду справи та 50 000 євро відшкодування моральної шкоди.

64. Уряд заперечив проти цієї вимоги.

65. Суд зазначає, що у випадку, коли особу, як мало місце у цій справі, було засуджено судом за результатами судового процесу, який не відповідав вимогам Конвенції щодо справедливості, належним способом виправлення такого порушення може в принципі бути новий розгляд, перегляд або відновлення провадження за вимогою заявника (див. наприклад, рішення від 18 грудня 2008 р. у справі «Луценко проти України» (*Lutsenko v. Ukraine*), заява № 30663/04, п. 60, та згадане вище рішення в справі «Шабельник проти України», п. 64). Отже, Суд вважає, що встановлення порушення само по собі становить справедливу сатисфакцію.

В. Судові витрати

66. Заявник у цьому контексті нічого не вимагав. Відповідно, Суд нічого не присуджує.

З цих підстав Суд одноголосно

1. *Оголошує* скаргу за пунктами 1 і 3 статті 6 Конвенції прийнятною, а решту скарг у заяві — неприйнятними;

2. *Постановляє*, що в цій справі було порушення пунктів 1 і 3 статті 6 Конвенції;

3. *Постановляє*, що встановлення порушення є достатньою справедливою сатисфакцією будь-якої моральної шкоди, якої зазнав заявник, і відповідно, відхиляє вимогу заявника щодо справедливої сатисфакції.

Вчинено англійською мовою і повідомлено письмово 28 жовтня 2010 року відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія Вестердік

Пеер Лоренцен

Секретар

Голова